

تجدد و مرگ اسطوره‌ها

از ماهیان کوچک این جویبار هرگز نهنگ زاده نخواهد شد. من خردی عظیم خود را می‌دانم و می‌پذیرم.*

آتوسا کسری
Pedram_soh@yahoo.com

ماکس وبر جامعه‌شناس آلمانی در مباحثی که درباره انواع مشروعیت، اقتدار و سلطه مطرح کرده است سه نمونه آلمانی را شرح می‌دهد:

۱- مشروعیت یا اقتدار سنتی: اولین و قدیمی‌ترین و در عین حال پایدارترین نوع مشروعیت و سلطه سیاسی، مشروعیت سنتی است. در این نوع مشروعیت، دلایلی که فرمانروایان سیاسی برای توجیه قدرت خود اقامه می‌کنند مبتنی بر رفتارهای سنتی است که این رفتارها نیز خود بر رابطه مکانیکی استوار است. به عنوان مثال ما از والدین خود می‌آموزیم که

باید به دیگران احترام بگذاریم و یا اقتدار پدر در خانواده را بپذیریم و در ادامه آن به اقتدار حکام در جامعه تمکین کنیم. در جوامع سنتی مدام این باورها و اعتقادات از نسلی به نسل دیگر منتقل شده و تقدیس می‌شوند و مبنای عمل قرار می‌گیرند. به عقیده وبر سلطه سنتی اشکال چهارگانه‌ای دارد که از این قرارند: سلطه قبیله‌ای، سلطه پدرسالارانه، سلطه پادشاهی و نئوپاتریمونالیسم. موارد مذکور به تدریج در روند تکامل سلطه سیاسی پدیدار می‌شوند. بدوی‌ترین شکل اقتدار سنتی، نوع قبیله‌ای است که مبتنی بر کهنات، شیخوخت و موروثیت است. قرن‌های متمادی با تکیه بر این دلایل بر مردم حکومت شده است. سلطه قبیله‌ای در روند تکاملی خود به سلطه پدرسالاری تبدیل می‌شود که در آن حکومت به عنوان ملک طلق فرمانروا محسوب شده و مشمول قانون توارث می‌شود. پادشاهی شکل تکامل یافته‌تر سلطه پدرسالارانه است و فرق قارق آن با نمونه قبلی این است که در نظام پدرسالار هنوز دستگاه اداری و نظامی گسترده‌ای تشکیل نشده است و کارگزاران حکومتی غالباً از منسوبین حاکم هستند. اما در نظام پادشاهی دستگاه دیوانی یا بوروکراسی گسترش می‌یابد و به این دلیل حلقه کارگزاران حکومتی بازتر می‌شود. و بر شکل دیگری از سلطه سنتی را با توجه به تجربه خلافت عثمانی استخراج می‌کند که بر اساس اراده شخص سلطان اداره می‌شود و حاکم به مقدار بسیاری توان فراتر رفتن از سنن حاکم بر جامعه را داراست. اما اساس سلطه سنتی مبتنی بر سنن جاری است و حکومت در آن پدیده‌ای مقدس و سزاوار احترام شمرده می‌شود.

۲- مشروعیت یا اقتدار قانونی: با توسعه جوامع و پیچیده شدن آن و گسترش عقلانیت اساس مشروعیت و اقتدار نیز

تدریجاً با فاصله گرفتن از امور از پیش مسلم انگاشته شده بر قوانین موضوعه‌ای که به دست انسان‌ها وضع شده است و مبین نیازها و آرمان‌های آنهاست استوار می‌شود. مهمترین ویژگی قوانین موضوعه تحول‌پذیری آنها و توان تطبیق با شرایط و اوضاع و احوال جدید است. قانون پدیده و نهادی قابل تغییر است چون نیازهای انسان به مرور زمان متحول می‌شوند. در سلطه قانونی منصب و مقام از یکدیگر تفکیک می‌شوند. مشروعیت مقامات از قوانین حاکم بر منصبی است که متصدی آن می‌شوند. به این ترتیب منصب نهادی دایمی و مقام موقعیتی است که در بازه زمانی تعریف شده و بر اساس قوانین موضوعه به یک فرد واگذار می‌شود. اگر بخواهیم مشروعیت قانونی را در یک جمله خلاصه کنیم باید بگوییم که بر اساس این نوع مشروعیت حکومت قائم به اشخاص نیست و همه مقامات کارگزاری هستند که بر اساس شایستگی‌های مورد نیاز و استناد به قوانین موضوعه عهده‌دار وظایف حکومتی شده‌اند.

۳- مشروعیت و اقتدار کاریزماتیک: واژه کاریزما به معنای عطیه و کرامت است و ریشه مذهبی دارد. منظور وبر از این اصطلاح این است که عده‌ای از مردم بر این اعتقادند که زعیم یا فرمانروای آنها واجد کرامات و عطایای خاصی است که عموم مردم از آن بی‌بهره‌اند. به عقیده وبر پیدایش این اعتقاد منشأ عمل و حرکت و فرمانبری است. در جامعه‌شناسی سیاسی وبر، سلطه سنتی در نتیجه دو عامل درهم شکسته می‌شود. اول گسترش عقلانیت که منجر به افسانه‌زدایی می‌شود. دوم نیروی کاریزما که متعلق به حوزه افسانه‌های و اسطوره‌پرداز ذهن انسان است. اما تاثیر این دو عامل بر زندگی سیاسی از دو مجرا صورت می‌گیرد. عقلانیت در ابتدا بر زندگی عینی انسان تاثیر می‌گذارد و سپس زندگی ذهنی انسان را متحول می‌کند در حالی که کاریزما تغییری از درون به بیرون و از ذهن به عین است. بدین صورت که ابتدا ذهنیات و معنی و مفهوم زندگی را تحت تاثیر قرار می‌دهد و بعد در پرتو آن تحولات ذهنی، زندگی مادی و عینی انسان را نیز دگرگون می‌کند. شناخت زمینه‌ها و مقدمات پیدایش عنصر کاریزما در زندگی سیاسی کمک بسیاری به درک تحولات اجتماعی خواهد کرد. به اعتقاد وبر انسان موجودی دوجانبی است. یک بعد وجودی انسان همان بعد عقلانی و

به سنت‌های از پیش موجود نیست اما در دنیای سنتی به دلیل ثبات حاکم بر جوامع نیاز چندانی به بازسازی و ساختار بندی مجدد سنت‌ها به گونه‌ای که در جوامع مدرن صورت می‌گیرد نبوده است. کاریزما در نگاه اتباع همچون قهرمانی است که با حل بحران‌های روحی، مسایل دنیوی زندگی را نیز حل می‌کند. بنابراین بدیهی است با گسترش عقلانیت و تحلیل عقلانی ناشی از آن توقع ظهور قهرمانانی که منادی حل تمامی مسایل زندگی باشند رنگ می‌بازد. دنیای مدرن عصر پایان اسطوره‌ها و قهرمانان است. نگاه انسان مدرن به خود و دیگران نگاهی مساوات محور است که به موجب آن هر انسان به تناسب استعداد و توانایی‌های خود می‌تواند - همچون دیگر هموعان خود - نقشی در اجتماع و حل مشکلات ایفا کند که از حیث ارزش واجد هیچ امتیازی نسبت به دیگران نیست. در عین حال نگاه اعجاز طلب انسان برای حل مشکلات نیز در پرتو گسترش عقلانیت از میان می‌رود. لذا اگر چه محو یا تضعیف سنت‌ها در ابتدای گسترش نگاه عقلانی که دور کهایم از آن به شرایط آنومی یاد می‌کند به ظهور کاریزما می‌انجامد اما به موازات نهادینه شدن عقلانیت و فراگیر شدن آن احتمال ظهور رهبران کاریزماتیک همچون گذشته کاهش می‌یابد. عصر جدید عصر اسطوره‌زدایی است و لاجرم مظهر و نماد اسطوره‌ها که کاریزماست نیز به مرور از میان خواهد رفت. ▲

*برگرفته از شعر "با خردی عظیم" سروده اسماعیل خوئی

محاسبه‌گر اوست که موجب تسلط انسان بر طبیعت می‌شود. انسان با بهره‌گیری از قوه عقلی خود قادر به تولید ابزار به منظور تسهیل در بهره‌گیری از امکانات بالقوه پیرامونش می‌شود. اما انسان در کنار و به موازات این بعد عقلانی بعدی عاطفی و احساسی نیز دارد. انسان در مقام پاسخ به این وجه زیستی خود محتاج معناست و در راه دستیابی به معنا در تلاش و جهد است. نظام‌های عقیدتی و اسطوره‌ها بالمعنی‌الاعم برای پاسخ به این نیاز تکوین یافته‌اند در نتیجه تاریخ روحی انسان به یک معنا تاریخ "کاریزماست". کاریزما در پی معنا بخشی به زندگی انسان‌هاست. این عنصر به ویژه در شرایطی مجال رشد و تکوین می‌یابد که افراد در یک بحران روحی و یک خلا معنایی به سر برند. اما ذات و گوهر عنصر کاریزما متعلق به جهان سنتی و اسطوره پرداز است. منطق تحولات ناشی از عقلانی شدن مناسبات این است که با تضعیف سنن جاری و مرسوم در جوامع که در اثر گسترش عقلانیت حاصل می‌شود، عنصر کاریزما که بر بعد احساسی و عاطفی رفتار و شخصیت انسان متکی است تضعیف گردد. با این وجود پدیده کاریزما در جهان مدرن نیز به کرات بروز و ظهور یافته است. برآمدن کاریزما در دنیای سنتی عمدتاً در پی انحراف زعما و فرمانروایان و رهبران از سنت‌های از پیش موجود صورت می‌گیرد اما در دنیای مدرن اگر چه کاریزما در پاسخ به بحران "معنا" ظهور می‌کند اما به دنبال بازسازی سنت و افزودن عناصر جدیدی به آن نیز هست. این به معنای نفی توان رهبران کاریزمای متعلق به دنیای ماقبل تجدد در افزودن عناصر جدید

انتشارات امید فردا منتشر کرد

بیست و پنج سال در ایران چه گذشت؟ (از بازرگان تا خاتمی) نویسنده: داود علی بابایی

جلد اول: دولت موقت مهندس مهدی بازرگان جلد دوم تا چهارم: ریاست جمهوری دکتر ابوالحسن بنی صدر

جلد پنجم: ریاست جمهوری شهید محمد علی رجایی و آیت الله خامنه ای

جلد ششم تا دهم: ریاست جمهوری آیت الله خامنه ای و نخست وزیری میرحسین موسوی

قیمت دوره ۹ جلدی: ۶۰۳۰۰ تومان

این مجموعه یک دوره کامل بدون تاریخ سیاسی بعد از انقلاب اسلامی می باشد که تاکنون ده جلد (از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۶۳) به چاپ رسیده است و نویسنده در این مجموعه، بی طرفانه و بدون گرایشات جناحی به وقایع تکراری پرداخته است.

خرید بیش از ۲۵ هزار تومان در تهران پیک رایگان و ارسال به شهرستان ها پست رایگان

نشانی دفتر انتشارات: میدان انقلاب ابتدای خیابان آزادی ابتدای خیابان حمایزاده جنوبی - کوچه دانشور - پلاک ۲ - واحد ۵

تلفن: ۶۶۹۱۷۴۴۹ - ۶۶۹۴۹۵۷۵ تلفکس: ۶۶۹۱۳۵۶۸ همراهِ: ۰۹۱۲۳۵۷۴۸۰۹

مراکز بخش: پیام امروز (۶۶۴۹۱۸۸۷) - مبعاد (۶۶۹۵۷۵۴۱) - حکایت قلم (۶۶۴۹۷۳۰۰) - طرح نو (۸۸۷۵۹۲۳۴)